

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-132>

УДК 63:354+316.35

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЗАСАДНИЧИХ ПРИНЦИПІВ АГРОЕКОЛОГІЇ

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN CREATING A FAVORABLE INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR THE EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF THE FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF AGROECOLOGY

Михайленко Оксана Віталіївна

кандидат економічних наук,

ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5214-6341>

Mykhailenko Oksana

State Organization "Institute for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine"

Стаття присвячена проблематиці формування інституційного середовища, здатного стимулювати імплементацію засадничих принципів агроекології. В ній обґрунтована необхідність екологізації сільськогосподарського виробництва, розкрито значущість дій громадськості та органів державної влади, ефективного поєднання висхідних і низхідних ініціатив для поступового масштабування плідних практик господарювання. Окреслена роль груп громадянського суспільства, визначені пріоритетні напрями їх діяльності. На підставі міжнародного досвіду сформована загальна рамка державної політики сприяння впровадженню ключових засад агроекології, обґрунтовані шляхи її реалізації у розрізі основних складників: політика, орієнтована на споживача; політика, орієнтована на виробника; політика, орієнтована на ринок.

Ключові слова: агроекологія, інституційне середовище, громадянське суспільство, органи державної влади, сільськогосподарське виробництво, екологізація.

The article is devoted to issues related to stimulating and implementing the basic principles of agroecology. Its purpose was to summarize international experience in creating a favorable institutional environment for the effective greening of agricultural production. The information base was primed on scientific papers and open data on the effectiveness of the implementation of agroecological practices and ways of their scaling up. The article highlights the role of the public in promoting the development of environmentally friendly agriculture. The author outlines the key areas of activity of civil society groups, including advocacy of agroecology, informing stakeholders about its benefits, initiating the implementation of environmental practices, establishing close ties between agricultural producers, consumers and trade representatives, ensuring communication between producers and consulting agencies within the framework of organizing expert support, accumulating and disseminating knowledge about fruitful practices, uniting citizens with common spiritual values, and promoting the development of agroecology. On the basis of international experience, a conceptual framework of state policy for the introduction of agroecological practices is formed and ways of its implementation are identified in terms of the main components: producer-oriented policy, consumer-oriented policy, and policy oriented to the market of environmentally friendly food products. The author argues that the main principles of state policy for the greening of agricultural production should be unfocused regulation, maximum territorialization, and ensuring institutional flexibility and a certain autonomy of local/regional authorities. The practical significance of the study is to identify priority ways to create a favorable institutional environment for the implementation of agroecological principles, which have the potential to be adapted to the Ukrainian context. Its relevance is determined by Ukraine's integration into the European Community and the requirement to harmonize its agricultural policy with EU legislation focused on environmental protection.

Keywords: agroecology, institutional environment, civil society, public authorities, agricultural production, environmentalization.

Постановка проблеми. Тривала пріоритизація інтенсивного способу господарювання в аграрній сфері призвела до появи та поступового укорінення негативних тенденцій глобального характеру, як-от: стійкого забруднення навколишнього середовища, втрати біорізноманіття, виснаження та деградації природних ресурсів, порушення процесів їх відновлення, накопичення залишків синтетичних препаратів в отриманій продукції та ін., що зумовлює нагальну потребу в екологізації сільськогосподарського виробництва. В цьому контексті агроекологія розглядається як фундаментальна основа для розробки та реалізації заходів, спрямованих на урівноваження процесів розвитку сільського господарства, захисту довкілля та створення сприятливих умов для буття соціуму, як багаторівнева матриця досягнення цілей у сфері культури, охорони здоров'я, забезпечення продовольчої безпеки та суверенітету тощо. Її впровадження передбачає всеосяжну трансформацію сільськогосподарського виробництва, зміну соціоекономічних відносин, розвиток системи нагромадження та поширення знань, формування комплексу необхідних інституційних передумов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Агроекологія являє собою надзвичайно багатогранну, багатовимірну та динамічну концепцію господарювання, тому стає предметом численних досліджень. Водночас попри те, що терміном "агроекологія" у науковій літературі послуговуються з 1920-х років, дискурс щодо його загальноприйнятого визначення триває. Найбільш комплексним, ґрунтовним видається тлумачення, в якому агроекологія розглядається одночасно як наука, практика і як громадський рух. "Вона охоплює всю харчову систему від ґрунту до організації життєдіяльності суспільства. Вона має ціннісне навантаження і ґрунтується на ключових принципах. Як наука, вона пріоритизує дослідницьку діяльність, цілісний і партисипативний підхід та трансдисциплінарність, що поєднує різні системи знань. Як практика, вона спирається на стале використання місцевих відновлюваних ресурсів, на знання і пріоритети локальних виробників, на ефективне застосування біорізноманіття для надання екосистемних послуг і забезпечення стійкості, на рішення, які забезпечують численні переваги (екологічні, економічні, соціальні) на місцевому та глобальному рівнях. Як рух, вона захищає дрібних власників і сімейні фермерські господарства, фермерів, сільські громади,

продовольчий суверенітет, короткі ланцюги постачання продовольства, різноманітність місцевого насіння, порід тварин, здорове і якісне харчування" [1].

Спеціальний доповідач ООН з права на продовольство Olivier De Schutter розглядає агроекологію як можливість підвищення продуктивності сільського господарства, зниження рівня бідності сільського населення, оптимізації його харчового раціону, адаптації до кліматичних змін та розповсюдження плідних практик. Натомість втрата біорізноманіття, нераціональне використання води, деградація ґрунтових і водних ресурсів вбачається ним як загроза для продовольчої безпеки [2]. Colin Anderson та ін. вивчають агроекологію з точки зору забезпечення синергетичного взаємозв'язку суспільства і довкілля, з одного боку, та знань, трансферу технологій, справедливого розподілу користі тощо – з іншого [3]. Steve Gliessman стверджує, що агроекологія протиставляє економічним і політичним владним структурам сучасної індустріальної продовольчої системи альтернативні соціальні структури та політичні дії. У своїх роботах він розкриває специфіку імплементації принципів агроекології та обґрунтовує її складники [4].

Сое, Е. С., Сое, Р. досліджують ставлення виробників сільськогосподарської продукції до агроекології і їх готовність до впровадження відповідних практик. Науковці вважають, що на формування проекологічної поведінки впливають: особисті мотиваційні фактори (цінності, переконання, цілі); знання, навички та здібності, у тому числі особисті ресурси; соціальні фактори, зокрема соціальні норми, ролі, суспільний тиск; контекстуальні фактори соціального та фізичного середовища (технології, географія, політика та ін.) [5]. Hens Runhaar виділяє обов'язкові передумови здійснення агроекологічної трансформації, як-от: наявність чітких цілей / дій, політичний та суспільний тиск, створення широкої коаліції, функціонування спроможних інституцій для реалізації змін [6]. Mateo Mier y Terán Giménez Cacho, Omar Felipe Giraldo та ін. визначають ключові рушійні сили масштабування агроекології, серед яких: визнання кризи, що мотивує пошук альтернатив; соціальна організація; конструктивістські процеси навчання; ефективні агроекологічні практики; мобілізаційні дискурси; зовнішні союзники; сприятливі ринки; ефективна політика [7]. Vincenzo Fiore, Massimiliano Borrello, Domenico Carlucci та ін. досліджують агроекологічні трансформації

та їх вплив на розвиток громад, продовольчу безпеку і суверенітет, ринок, добробут сільського й міського населення [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість публікацій, присвячених проблематиці агро-екології, видається недостатньо розкритою роль громадянського суспільства та органів державної влади у впровадженні агро-екологічних принципів у сільськогосподарське виробництво.

Формулювання цілей статті. Метою проведеного дослідження виступає узагальнення міжнародного досвіду щодо формування сприятливого інституційного середовища для ефективної імплементації засадничих принципів агро-екології у систему аграрного господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шляхи запровадження агро-екологічних принципів у сільськогосподарське виробництво виступають предметом тривалих дискусій. Значна кількість експертів і представників політикуму пропонують реформістський підхід до сприяння агро-екологічному переходу і визнають вагомий роль інституцій у розробці агро-екологічних практик та реалізації політики, яка сприятиме їх впровадженню [9]. Інші стверджують, що взаємодія з потужними інституційними агентами ризикує позбавити агро-екологію її політичного змісту, послаблюючи тим самим її здатність реалізовувати структурні зміни, стимулюючи її схильність до кооптації та залежності від політичного контексту [10]. Це не лише зведе агро-екологію до технічної інновації для тонкого налаштування індустріального сільського господарства, але й відірве її від потреб місцевого населення. У зв'язку з цим вони пропонують більш радикальний – революційний – підхід до трансформації, що ґрунтується на руйнуванні традиційних моделей та задіянні громадянського суспільства [11].

Нині жоден з цих підходів не визнаний абсолютно життєздатним, спроможним повністю забезпечити перехід до агро-екологічного способу господарювання. Однак практика доводить, що формалізовані вимоги локального рівня та ініціатива щодо їх реалізації можуть стати катализатором екологізації виробництва державної ваги. Так, у Зона-да-Маті (Бразилія) скарги місцевого населення на забруднення земельних угідь хімічними засобами захисту рослин відіграли ключову роль у формуванні політики агро-екологічного руху на національному рівні [12].

Очевидно, громадянське суспільство здійснює надзвичайно потужний вплив на впровадження агро-екологічних практик, адже сприяє налагодженню такого типу взаємодії зацікавлених сторін, який ґрунтується на взаємоповазі та довірі й не може бути забезпечений ані за сприяння ринку, ані під тиском держави. Групи громадянського суспільства, як-от громадські організації, спільноти за інтересами, формальні та неформальні мережі, об'єднання, соціальні рухи тощо створюють основу для реалізації колективних дій, необхідних для масштабної агро-екологічної трансформації. Такі групи можуть бути орієнтовані на:

- адвокацію агро-екології, демонстрацію її переваг у порівнянні із традиційним сільським господарством, ініціацію впровадження агро-екологічних практик;

- підвищення рівня обізнаності населення щодо негативного впливу інтенсивного ведення сільського господарства на довкілля і соціум та необхідності екологізації сільськогосподарського виробництва;

- організацію комунікації між виробниками та представниками науково-дослідних установ, консультаційних агенцій, дорадчих служб, сприяння процесу спільного творення, нагромадження, систематизації та поширення знань, обміну ними з метою оцінки ефективності й удосконалення агро-екологічних практик, забезпечення кваліфікованого супроводу тощо;

- налагодження тісного зв'язку між виробниками харчових продуктів, їх споживачами та ритейлерами / територіальними ринками;

- об'єднання громадян, які сповідують спільні екологічні цінності (приміром, екопоселення).

Громадянське суспільство у своєму єднанні та ефективній взаємодії здатне істотно впливати на інтенсивність і масштаби агро-екологічного переходу та виступати вагомим важелем під час прийняття рішень і розробки політичних документів. Його значущість підкреслена у Декларації Міжнародного форуму з агро-екології: “Родини, громади, колективи, організації та рухи – це родючий ґрунт для агро-екології. Колективна самоорганізація та дії дають змогу масштабувати агро-екологію, формувати локальні продовольчі системи та кидати виклик корпоративному контролю... Солідарність між індивідуумами, між сільським та міським населенням є критично важливим складником” [13].

Досягнення позитивного мультиплікативного ефекту екологізації сільськогосподар-

ського виробництва, максимізація цінності екосистемних послуг і суспільних благ та забезпечення населення якісними продуктами харчування, виробленими у дружній до навколишнього середовища спосіб, передбачають масштабну агроекологічну трансформацію, яка вимагає активної підтримки з боку держави.

Серед країн, які запровадили найбільш чітку та амбітну агроекологічну політику, – Бразилія, Франція, Нікарагуа, Сенегал та Індія [14]. Так, Бразилія у 2012 р. ухвалила Національну політику з агроекології та органічного виробництва (PNAPO), яка має за мету інкорпорацію та адаптацію положень політичних та програмних документів різних органів державної влади. Основним механізмом реалізації виступає Національний план з агроекології та органічного виробництва (PLANAPO), який передбачав 125 заходів у першій редакції (2013–2015 рр.) і 194 заходи – у другій (2016–2019 рр.). Одним з найбільш ефективних компонентів PLANAPO виявилась програма Ecoforte, спрямована на фінансування агроекологічних проєктів, розроблених на локальному рівні. У процесі реалізації цієї політики кілька бразильських штатів прийняли власні стратегії та плани, які істотно підсилили загальні цілі PNAPO [15].

В політиці багатьох інших країн агроекологія зазвичай не згадується, однак подекуди представлений комплекс різнорідних інструментів, призначених для сприяння агроекологічному переходу. Вони мають різну природу, масштаби і цілі, однак вкрай рідко піддаються узгодженню між собою та заходами інших політичних документів і стають об'єктом дослідження на предмет ефективності їх використання з точки зору соціо-економіки та екології.

Водночас формування ефективної державної політики стимулювання впровадження принципів агроекології передбачає застосування комплексного підходу і вимагає врахування контексту розвитку сільського господарства (економічного, соціо-культурного, біофізичного та ін.) в кожному конкретному регіоні, максимальної територізації агроекологічної політики, забезпечення певної автономії місцевих / регіональних органів влади, необхідної для адаптації політичних інструментів до особливостей розвитку території. В цьому випадку жорсткі низхідні ініціативи не виступають найбільш придатними для підтримки загального прогресу. Відтак органи державної влади повинні використовувати інструменти винятково загального регулю-

вання, які створюють концептуальну рамку управління.

Зважаючи на політичну класифікацію ФАО (FAPDA) та з огляду на специфіку запровадження агроекологічного переходу видається доцільним ввести у загальну політику екологізації сільськогосподарського виробництва наступні ключові елементи: політика, орієнтована на споживача; політика, орієнтована на виробника; політика, орієнтована на ринок [16].

Так, **політика, орієнтована на споживача**, має охоплювати проведення інформаційних кампаній, призначених для демонстрації переваг споживання здорових, поживних та екологічно чистих продуктів харчування, зокрема тих, які не містять шкідливих хімічних залишків та генетично модифікованих організмів; реалізацію програм соціального захисту громадян, які дозволяють підтримувати прийнятний рівень споживання шляхом субсидування витрат на продовольчі товари для цільових груп населення; організацію суспільних заходів, як-от тренінгів з дотримання правил збалансованого харчування; сприяння підвищенню рівня зайнятості громадян та зростанню їх матеріального добробуту тощо.

Політика, орієнтована на споживача, була покладена в основу Плану дій з розвитку органічного сільськогосподарського виробництва в ЄС [17]. Серед основних його положень:

- посилення уваги до органічного виробництва в рамках проведення інформаційних заходів, систематичний збір інформації щодо екологічних, економічних і соціальних переваг органічного виробництва та її поширення;
- впровадження системи зелених публічних закупівель (ЗПЗ) та мінімальних обов'язкових критеріїв для їх забезпечення. Основна увага у цих заходах повинна приділятися мікро-підприємствам, дрібним і середнім фермерським господарствам (за результатами імплементації ЗПЗ Копенгаген став першим містом, у якому частка органічних харчових продуктів в державних закладах харчування досягла 100%);
- визначення шляхів розширення постачання органічних продуктів у заклади освіти;
- налагодження партнерських відносин із суб'єктами підприємницької діяльності (ритейлерами, надавачами послуг кейтерингу та доставляння, ресторанами) щодо розширення дистрибуції органічних продуктів харчування;
- забезпечення посиленого нагляду за системою контролю якості продовольства,

створення бази даних сертифікатів всіх операторів органічного виробництва ЄС, розробка цифрових паспортів продукції, впровадження політики попередження шахрайства шляхом проведення спеціалізованих семінарів для обміну негативним досвідом і найкращими практиками.

Політика, орієнтована на виробника, зазвичай охоплює надання податкових преференцій, субсидій, інвестування державних фінансових ресурсів у програми розвитку сільського господарства, у тому числі у дорадництво, розширення доступу виробників до фінансування, зокрема до інвестицій у довгострокові агроекологічні проекти, обмеження обсягів використання мінеральних добрив та синтетичних засобів захисту рослин, встановлення лімітів щодо залишків хімічних речовин у сільськогосподарській продукції, впровадження компенсаційних виплат за виведення земель сільськогосподарського призначення з обігу та проведення природоохоронних заходів тощо.

Так, на стимулювання впровадження агроекологічних практик орієнтована програма “Коллективна мобілізація для агроекології” (МСАЕ, Франція), яка стала одним з інструментів реалізації національної стратегії, відомої під назвою Агроекологічний проєкт, ухваленої у 2014 р. [18]. МСАЕ передбачає підтримку фермерів та багатосторонніх об’єднань на локальному рівні у їх зусиллях щодо розвитку сільського господарства з високими економічними та екологічними показниками. Попри те, що програма має статус національної, у її реалізації вагомую роль відіграють регіональні комітети, сформовані із представників держави та громадських організацій, які відповідають за відбір проєктів та реципієнтів підтримки.

В рамках МСАЕ фінансується проведення експериментів з визначення ефективних агроекологічних практик, заходи з навчання представників фермерських господарств, фасилітація та поширення технологій і знань. Максимальний розмір гранту на один проєкт складає 100 тис. євро. Серед бенефіціарів – виробники органічної сільськогосподарської продукції, господарства, орієнтовані на ресурсощадне провадження своєї активності, спеціалізовані консалтингові агенції, інноваційні партнерства.

Натомість в Індонезії фокус уваги зміщений з реалізації окремих програм на ухвалення у 2019 р. комплексного Закону “Про систему сталого розвитку сільського господарства”, в якому містяться зобов’язання

уряду країни та регіональних органів влади щодо стимулювання виробників сільськогосподарської продукції до впровадження агроекологічних практик [19]. Відповідні заходи передбачають: звільнення від сплати податку на землю та будівельного податку; сприяння розвитку сільськогосподарської інфраструктури; фінансування досліджень і розробок високоякісного насіння та виведення нових сортів; розширення доступу до інформації і технологій; надання сільськогосподарських угідь для обробітку за умови дотримання екологічних вимог; преміювання виробників, що досягли високих результатів. У законі підкреслюється, що кожна особа, яка використовує земельні угіддя, повинна дотримуватись процедур, здатних запобігти заподіяння шкоди навколишньому середовищу.

Політика, орієнтована на ринок, має охоплювати розширення мережі об’єктів ринкової інфраструктури й торгівельних закладів, встановлення вимог до якості продовольства, що пропонується у державних закладах харчування та освітніх установах; сертифікацію продукції та її обов’язкове маркування, що дозволить населенню виокремити корисні продовольчі товари (органічний продукт, географічне зазначення та ін.); оподаткування шкідливих харчових продуктів; квотування імпорту певних ресурсів сільськогосподарського виробництва, підвищення тарифів на них з метою зменшення обсягів їх використання; здійснення інвестицій державних фінансових ресурсів у розвиток нових ринків (ринки екосистемних послуг та ресурсів, які використовуються при впровадженні агроекологічних практик).

Крім того, подекуди держава сама виступає прямим учасником продовольчих ринків через реалізацію програм закупівель для державних установ, програм соціального захисту та гуманітарної допомоги, програм підтримки фермерських господарств / малих і середніх підприємств у ланцюгах створення доданої вартості. Інтервенції держави шляхом придбання чітко визначеної продукції певної якості можуть стати потужним сигналом для продовольчої системи. Приміром, програма шкільного харчування “Все для якості” (Італія, 2001 р.) орієнтована на придбання лише органічних продуктів харчування винятково місцевого виробництва для приготування понад 100 000 обідів щодня [20].

Висновки. Екологічні підходи до ведення сільського господарства набувають дедалі більшої ваги, а агроекологія загалом роз-

глядається як фундаментальна основа для досягнення цілей сталого розвитку, для розробки та реалізації заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки та суверенітету, підвищення якості життя громадян, зменшення масштабів забруднення довкілля, збереження та примноження природного біорізноманіття тощо.

Імплементация принципів агроекології істотно залежить від особливостей розвитку кожного конкретного регіону. В цьому контексті роль органів державної влади є надзвичайно важливою, однак недостатньою. Низхідні ініціативи не видаються найбільш придатними для забезпечення суспільного прогресу. Відтак органи державної влади

повинні використовувати інструменти загального регулювання, які створюють концептуальну рамку координації дій між територіальними суб'єктами.

Водночас істотної підтримки потребує формування груп громадянського суспільства, позаяк вони сприяють налагодженню такого типу взаємодії зацікавлених сторін, який не може бути створений ані за сприяння ринку, ані під тиском держави. Групи громадянського суспільства, як-от громадські організації, спільноти за інтересами, формальні та неформальні мережі, соціальні рухи створюють належне підґрунтя для реалізації колективних дій, необхідних для масштабної агро-екологічної трансформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Our understanding of agroecology. A European association for agroecology. URL: <https://www.agroecology-europe.org/our-approach/our-understanding-of-agroecology> (дата звернення 15.12.2024).
2. De Schutter, O. Agroecology and the right to food: Report presented at the 16th Session of the United Nations Human Rights Council [A/HRC/16/49]. 2011. URL: http://www.srfood.org/images/stories/pdf/officialreports/20110308_a-hrc-16-49_agroecology_en.pdf (дата звернення 10.12.2024).
3. Anderson, C. R., Bruil, J., Chappell, M. J., Kiss, C., Pimbert, M. P. From Transition to Domains of Transformation: Getting to Sustainable and Just Food Systems through Agroecology. *Sustainability*, 2019, 11(19):1–28. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11195272>
4. Gliessman, S. R. Defining Agroecology. *Agroecology and sustainable food systems*, 2018, Vol. 42, Issue 6, pp. 599–600. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1432329>
5. Coe, E. S., Coe, R. Agroecological transitions in the mind. *Elementa: Science of the Anthropocene*, 2023, 11(1). DOI: <https://doi.org/10.1525/elementa.2022.00026>
6. Runhaar, H. Four critical conditions for agroecological transitions in Europe. *International Journal of Agricultural Sustainability*, 2021, Vol. 19, Issue 3–4, pp. 227–233. DOI: <https://doi.org/10.1080/14735903.2021.1906055>
7. Cacho Mateo Mier y Terán Giménez, Giraldo, O. F., Aldasoro, M. et al. Bringing agroecology to scale: key drivers and emblematic cases. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 2018, Vol. 42, Issue 6, pp. 637–665. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1443313>
8. Fiore, V., Borrello, M., Carlucci, D. et al. The socio-economic issues of agroecology: a scoping review. *Agricultural and Food Economics*, 2024, 12(1). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00311-z>
9. Nicholls, C., Altieri, M. Pathways for the amplification of agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 2018, Vol. 42, Issue 10, pp. 1170–1193. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1499578>
10. Giraldo, O. F., Rosset, P. M. Agroecology as a territory in dispute: between institutionality and social movements. *The Journal of Peasant Studies*, 2018, Vol. 45, Issue 3, pp. 545–564. DOI: <https://doi.org/10.1080/03066150.2017.1353496>
11. Giraldo, O. F., McCune, N. Can the state take agroecology to scale? Public policy experiences in agroecological territorialization from Latin American. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, 2019, Vol. 43, Issue 7–8, pp. 785–809. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2019.1585402>
12. Agroecology for Food Security and Nutrition Proceedings of the FAO International Symposium. URL: <http://www.fao.org/3/a-i4729e.pdf> (дата звернення 20.12.2024).
13. Declaration of the International Forum for Agroecology. *Development*, 2015, Vol. 58, pp. 163–168. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41301-016-0014-4>
14. Place, F., Niederle, P., Sinclair, F., Carmona, N. et al. Agroecologically-conducive policies. A review of recent advances and remaining challenges. 2022. URL: https://www.cifor-icraf.org/publications/pdf_files/WPapers/TPP-WP-1.pdf (дата звернення 20.12.2024).
15. Brazil's National plan for agroecology and organic food production (PLANAPO). URL: <https://www.agroecology-pool.org/wp-content/uploads/2018/10/Brazil-Factsheet-1.pdf> (дата звернення 20.12.2024).

16. Food and agricultural policy decision analysis. URL: <https://www.fao.org/in-action/fapda/fapda-policy-database/en/> (дата звернення 20.12.2024).
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions on an action plan for the development of organic production COM/2021/141 final. URL: [resource.html](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/com_communication_2021_141) (дата звернення 20.12.2024).
18. Lamine, C. Sustainable agri-food systems: Case studies in transitions towards sustainability from France and Brazil. Bloomsbury, New York, United States. 2020. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350101159>
19. Law of the Republic of Indonesia № 22 of 2019 on the Sustainable Agriculture Cultivation System. URL: General Profile | FAOLEX Database | Food and Agriculture Organization of the United Nations (дата звернення 15.12.2024).
20. Messina, E., Bossi, L. Rome: When school canteens become the biggest organic restaurant of the whole country. City Food Policies, Case Study 6. France: Cities, Territories, Governance (CITEGO). 2015. URL: https://www.citego.org/bdf_fiche-document-1329_fr.html (дата звернення 15.12.2024).

REFERENCES:

1. Our understanding of agroecology. A European association for agroecology. Available at: <https://www.agroecology-europe.org/our-approach/our-understanding-of-agroecology> (accessed December 15, 2024).
2. De Schutter, O. (2011) Agroecology and the right to food: Report presented at the 16th Session of the United Nations Human Rights Council [A/HRC/16/49]. Available at: http://www.srfood.org/images/stories/pdf/officialreports/20110308_a-hrc-16-49_agroecology_en.pdf (accessed December 10, 2024).
3. Anderson, C. R., Bruil, J., Chappell, M. J., Kiss, C., Pimbert, M. P. (2019). From Transition to Domains of Transformation: Getting to Sustainable and Just Food Systems through Agroecology. *Sustainability*, 11(19):1–28. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11195272>
4. Gliessman, S. R. (2018) Defining Agroecology. *Agroecology and sustainable food systems*, Vol. 42, Issue 6, pp. 599–600. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1432329>
5. Coe, E. S., Coe, R. (2023) Agroecological transitions in the mind. *Elementa: Science of the Anthropocene*, 11(1). DOI: <https://doi.org/10.1525/elementa.2022.00026>
6. Runhaar, H. (2021) Four critical conditions for agroecological transitions in Europe. *International Journal of Agricultural Sustainability*, Vol. 19, Issue 3–4, pp. 227–233. DOI: <https://doi.org/10.1080/14735903.2021.1906055>
7. Cacho Mateo Mier y Terán Giménez, Giraldo, O. F., Aldasoro, M. et al. (2018) Bringing agroecology to scale: key drivers and emblematic cases. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, Vol. 42, Issue 6, pp. 637–665. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1443313>
8. Fiore, V., Borrello, M., Carlucci, D. et al. (2024) The socio-economic issues of agroecology: a scoping review. *Agricultural and Food Economics*, 12(1). DOI: <https://doi.org/10.1186/s40100-024-00311-z>
9. Nicholls, C., Altieri, M. (2018) Pathways for the amplification of agroecology. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, Vol. 42, Issue 10, pp. 1170–1193. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2018.1499578>
10. Giraldo, O. F., Rosset, P. M. (2018) Agroecology as a territory in dispute: between institutionality and social movements. *The Journal of Peasant Studies*, Vol. 45, Issue 3, pp. 545–564. DOI: <https://doi.org/10.1080/03066150.2017.1353496>
11. Giraldo, O. F., McCune, N. (2019) Can the state take agroecology to scale? Public policy experiences in agroecological territorialization from Latin American. *Agroecology and Sustainable Food Systems*, Vol. 43, Issue 7–8, pp. 785–809. DOI: <https://doi.org/10.1080/21683565.2019.1585402>
12. Agroecology for Food Security and Nutrition Proceedings of the FAO International Symposium. Available at: <http://www.fao.org/3/a-i4729e.pdf> (accessed December 20, 2024).
13. Declaration of the International Forum for Agroecology. (2015) *Development*, Vol. 58, pp. 163–168. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41301-016-0014-4>
14. Place, F., Niederle, P., Sinclair, F., Carmona, N. et al. (2022) Agroecologically-conducive policies. A review of recent advances and remaining challenges. Available at: https://www.cifor-icraf.org/publications/pdf_files/WPapers/TPP-WP-1.pdf (accessed December 20, 2024).
15. Brazil's National plan for agroecology and organic food production (PLANAPO). Available at: <https://www.agroecology-pool.org/wp-content/uploads/2018/10/Brazil-Factsheet-1.pdf> (accessed December 20, 2024).
16. Food and agricultural policy decision analysis. Available at: <https://www.fao.org/in-action/fapda/fapda-policy-database/en/> (accessed December 20, 2024).

17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions on an action plan for the development of organic production COM/2021/141 final. Available at: [resource.html](#) (accessed December 20, 2024).

18. Lamine, C. (2020) Sustainable agri-food systems: Case studies in transitions towards sustainability from France and Brazil. Bloomsbury, New York, United States. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781350101159>

19. Law of the Republic of Indonesia № 22 of 2019 on the Sustainable Agriculture Cultivation System. Available at: [General Profile | FAOLEX Database | Food and Agriculture Organization of the United Nations](#) (accessed December 15, 2024).

20. Messina, E., Bossi, L. (2015) Rome: When school canteens become the biggest organic restaurant of the whole country. City Food Policies, Case Study 6. France: Cities, Territories, Governance (CITEGO). Available at: https://www.citego.org/bdf_fiche-document-1329_fr.html (accessed December 15, 2024).